

ВРАХУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТІСНИХ СТАВЛЕНЬ ПІДЛІТКІВ ДО НЕБЕЗПЕКИ УРАЖЕННЯ ВІЛ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПРЕВЕНТИВНОЇ РОБОТИ

Подано психолого-педагогічні рекомендації щодо вдосконалення превентивних аспектів статевого виховання підлітків з урахуванням специфіки їх особистісних ставлень до небезпеки ураження ВІЛ.

Одним з головних чинників безпечної поведінки щодо ураження ВІЛ (вірусом імунодефіциту людини) виступає особистісне ставлення індивіда до проблем СНІДу, яке поєднує у собі оцінку ймовірності та занепокоєність з приводу настання такої небезпеки (В.В.Гришаєва, F.V.van der Velde, М.М. Dolicini, J.A. Catania та ін.). Під особистісним ставленням індивіда до небезпеки ми розуміємо емоційне сприйняття загрози, яке переломлюється крізь призму оцінки ймовірності настання негативних наслідків та власної можливості контролювати ситуацію.

Завданнями статті є виявлення особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ. Для вивчення цього ставлення було використано шкали оцінок когнітивного та емоційного сприйняття загрози ураження ВІЛ (М.М. Dolicini, J.A. Catania [3]), та контролю ситуації уникнення інфікування (Т.В. van der Velde [4]), анкету, що містила питання про досвід сексуальних стосунків, опитувальник методики оцінювання поведінкового ризику в гетеросексуальних стосунках, особистісний опитувальник, методику вивчення емоційної зрілості та методику вивчення акцентуацій характеру .

В результаті опитування виділено три типи підлітків. Для підлітків першого типу характерними є високі значення показника, який презентує оцінку ймовірності такої загрози для себе та показника, який виражає оцінку занепокоєності щодо можливості потрапити у небезпечні ситуації, які можуть призвести до інфікування вірусом СНІДу. Підлітків, що їх було віднесено до таких, яким притаманне відносно занепокоєне ставлення до небезпеки інфікування, характеризують високі значення показника оцінки власної занепокоєності, проте відносно невисокі значення показника, який представляє оцінку ймовірності власного ризику інфікування ВІЛ. Третій тип підлітків - з достатньо байдужим ставленням до небезпеки ураження ВІЛ - представлений низькими оцінками ймовірності настання такої небезпеки та тривожності з даного приводу. В цілому, в усій вибірковій сукупності найбільшу кількість становлять підлітки, віднесені до безумовно тривожних, що становить 44,9%, 32,8% - відносно занепокоєних та 22,3% - достатньо байдужих підлітків.

Результати дослідження засвідчили наявність оптимістичних установок щодо ймовірності та занепокоєності ураження ВІЛ в обстежуваній групі підлітків. Так, 57,9% обстежених підлітків вважали ймовірність інфікування ВІЛ для себе нижчою, ніж для своїх ровесників, 12,1% - вважали що їм більше, ніж їх ровесникам, загрожує така небезпека і 30% однаково (високо чи низько) оцінили таку ймовірність. При цьому, з віком оптимістична тенденція набуває більшого розмаху і характеризується яскравішим виявом у представниць жіночої статі, ніж у хлопчиків-підлітків. Щодо співвідношення оцінок занепокоєності небезпекою для себе та інших, спостерігається протилежна тенденція: більшість підлітків оцінює свою занепокоєність вище, ніж занепокоєність своїх ровесників (39,7% респондентів). 32,4% обстежених вважали таку занепокоєність однаковою, а 27,9% - власну занепокоєність оцінили нижче, ніж тривожність інших. З віком співвідношення оцінок занепокоєності не зазнає змін, а стать, очевидно, не визначає його.

Подальший аналіз кореляційних взаємозв'язків засвідчив статево-вікову специфіку у детермінації різних типів ставлення підлітків до небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом. Так, в основі різних типів ставлення хлопчиків молодшого та старшого підліткового віку лежать різні детермінанти. Безумовно тривожне ставлення у хлопчиків 13-14 років пов'язане з їх комунікативними властивостями та особливостями міжособистісної взаємодії, тоді як у хлопчиків 15-17 років - з їх емоційно-вольовими особливостями. Підлітків 13-14 років чоловічої статі з достатньо байдужим ставленням до небезпеки характеризує впевненість, демонстративність, недисциплінованість та радикалізм та ін.

В цілому можна відмітити дещо іншу картину кореляційних плеяд, що утворюються навколо показників, що репрезентують їх особистісне ставлення до небезпеки ураження ВІЛ. В молодшому підлітковому віці безумовно тривожне ставлення дівчаток виявилось взаємопов'язаним з високою експресивністю, та низьким інтелектуальним розвитком і соціальною сміливістю. Їх занепокоєність, очевидно, пов'язана з низькою поінформованістю про ВІЛ/СНІД, а їх впевненість у підконтрольності ситуації – з відсутністю (або обмеженістю) досвіду вступу в інтимні стосунки. Безумовно тривожних дівчаток 15-17 років характеризує домінантність, збудливість, екзальтованість та тривожність. Як і у дівчаток молодшого підліткового віку, їх ставлення до небезпеки ураження ВІЛ перебуває у тісному негативному взаємозв'язку з поінформованістю про ВІЛ/СНІД як захворювання, поряд із наявністю у них міфічного уявлення про виліковність ВІЛ/СНІДу. Вони тим вище оцінювали власну можливість контролювати ситуацію захисту від ВІЛ, чим менше знали про користування засобами індивідуального статевого захисту. Що ж стосується дівчаток з достатньо байдужим ставленням до небезпеки ураження ВІЛ, то і в молодшому, і в старшому підлітковому віці воно виявилось тісно пов'язаним із вищою поінформованістю про ВІЛ/СНІД як захворювання та емоційною нестійкістю. Проте, у дівчаток 13-14 років з таким типом ставлення до небезпеки занепокоєність тісно скорелювала з емоційністю у поведінці, низькими самоконтролем, емоційною саморегуляцією та емпатією, тоді як у 15-17-річних респондентів

ток провідними виступили прямотлінійність поведінки (недипломатичність) та особисте створення безпеки стосовно ВІЛ шляхом уникнення та дискримінації вірусноносіїв.

Підсумовуючи результати експериментального дослідження, можна зробити окремі узагальнення, які важливі для розробки практичних рекомендацій щодо змісту та характеру превентивних аспектів статевого виховання підлітків: кожен з типів особистісного ставлення підлітків до небезпеки ураження ВІЛ важливо співвідносити з факторами поведінкового ризику. Якщо в молодшому підлітковому віці безумовно тривожне ставлення значною мірою опосередковується певними особистісними якостями, то у старшому підлітковому – поведінковими факторами. Неоднозначним є характер взаємозв'язку особистісних та характерологічних якостей з ставленням підлітків різного віку та статі до небезпеки ураження ВІЛ. Молодші підлітки не завжди усвідомлюють особисту небезпеку через низький рівень розвитку інтелектуальних особливостей або перебільшують її значення для себе завдяки своїй демонстративності чи тривожності. У старшому ж підлітковому віці ці особливості можуть обумовлювати зовсім інші тенденції.

Корекція особистісних ставлень до небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом у підлітковому віці повинна гармонійно вплітатися у загальновиховний процес. Важливим завданням цього процесу має бути становлення адекватного ставлення до загрози даного захворювання, яке б сприяло вибору більш безпечних стратегій та форм поведінки підлітків.

Превенція у статевому вихованні може знаходити свій прояв у різних його аспектах: просвітницькому (інформаційному); мотиваційному (сприяння зміні мотивації статевої поведінки на користь репродуктивного здоров'я та індивідуального захисту від ВІЛ, ХПСШ); поведінковому (вироблення навичок безпечної поведінки); корекційно-формуючому та ін.

При плануванні та проведенні превентивних заходів важливо враховувати, що різний вік підлітків потребує зміни деяких акцентів у поданні матеріалу про статеві стосунки з огляду на їх безпечність. Так, для підлітків 13-14 років основна інформація і вправи мають бути орієнтовані на загальні питання про безпечну поведінку (в тому числі і питання індивідуальної гігієни); інформування про походження, шляхи передачі та особливості перебігу ВІЛ-інфекції, інших захворювань, що передаються статевим шляхом; фізіологічні та психологічні особливості підліткового віку та їх зв'язок з проявами сексуальності (особливості статевого дозрівання, емоційні та сексуальні проблеми підлітків, стосунки з представниками протилежної статі); питання про адиктивну поведінку та її вплив на ризик інфікування ВІЛ, іншими захворюваннями, що передаються статевим шляхом. Для 15-17-річних підлітків основний наголос слід робити на отриманні знань з безпеки статевих стосунків, зокрема розгляд таких питань: психосексуальна культура особистості; використання засобів індивідуального статевого захисту; наслідки вступу у ранні статеві стосунки, попередження захворювань, що передаються статевим шляхом та небажаної вагітності; ризиковані ситуації щодо ураження ВІЛ, захворюваннями тощо.

В основі більшості профілактичних заходів, спрямованих на профілактику ВІЛ-інфекції, лежать дві стратегії, яким умовно можна дати назви: стратегія усунення ризику та стратегія зниження ризику. Стосовно профілактики передачі ВІЛ статевим шляхом, перша стратегія усунення ризику пропонує підліткам та молоді повне утримання від сексуальних стосунків або більш пізніший початок статевого життя (для молоді, що ще нестала сексуально активною). Очевидно, що застосування даної стратегії при проведенні превентивної роботи з молодшими підлітками може дати бажані результати, проте для старших підлітків, які вже мали досвід сексуальних стосунків, вона не є ефективною, оскільки не вказує на реальні моделі безпечної поведінки. Саме тому, у роботі зі старшими підлітками важливим є поєднання стратегії усунення ризику зі стратегією зниження ризику.

У процесі корекції ставлення підлітків до небезпеки ураження ВІЛ необхідним є поєднання абстрактних відомостей про ВІЛ/СНІД з їх особистим досвідом. Для забезпечення їх вищої стійкості потрібно створювати ситуації, коли матеріал, що подається, проходить крізь призму емоційних переживань, враховуючи при цьому рівень розвитку у підлітків певних особистісних якостей: довірливості, експресивності, тривожності, комунікабельності тощо. Такий підхід обумовлюється тим, що інформація з плином часу може забуватися, проте емоційні переживання у зв'язку з її отриманням та співвіднесенням з обговоренням особистого досвіду і роздумів стосовно певних ситуацій, залишає чіткий слід у свідомості підлітка у вигляді стійкого ставлення до небезпеки.

При плануванні групових занять з підлітками важливо враховувати такі аспекти: яку інформації потребують підлітки. У нашому дослідженні було виявлено, що хлопчики достовірно краще поінформовані про використання презервативу, тоді як дівчатка дещо більше знали про походження та особливості перебігу захворювання ВІЛ-інфекції; які навички повинні отримати або які установки та експектації мають проаналізувати підлітки; який особистий досвід вони вже мають; їх вік, стать та рівень зрілості (в тому числі емоційної); які методи та форми роботи будуть сприяти найбільше для досягнення цілей.

Ефективність корекції особистісних ставлень до небезпеки ураження ВІЛ в процесі статевого виховання залежить від вибору шляхів та їх методичної забезпеченості. Вибір методів та форм роботи визначається метою роботи та можливостями у її проведенні.

В процесі корекції особистісних ставлень підлітків до небезпеки ураження ВІЛ статевим шляхом важливим є врахування амбівалентності ставлень підлітків до ризику у різних ситуативно-мотиваційних контекстах. Якщо в процесі роботи виявляється, що у підлітків сформована певна ієрархія ризиків, пов'язаних з використанням презервативу як засобу захисту, то постає завдання оцінити кожен з цих ризиків окремо і змінити дану ієрархію на користь безпеки індивіда. Незаперечним є і той факт, що у підлітковому віці проблема самоствердження, визнання референтної групи є однією з найзначущих. Отож завданням превентивного виховання є допомогти підліткам усвідомити, що статеві стосунки не головний атрибут дорослості, показати різноманітність та привабливість інших шляхів самоствердження та самореалізації.

Досить делікатним і водночас необхідним є висвітлення не лише негативних наслідків статевого стосунку, але й позитивних емоційних переживань та задоволень, що можуть супроводжувати їх. Це питання поєднує у собі як позитивні, так і негативні емоційні переживання підлітків і потребує розгляду питань культури та гармонії міжстатевих стосунків в цілому. Коли педагог говорить лише про небезпеку сексуальних стосунків, то він в очах таких підлітків справляє враження людини, що мало розуміється на цих питаннях, а отже, й ті моделі, що він пропонує, є, на їх думку, малореалістичними та недієвими.

Особливе місце має бути відведено не лише інформації про небезпеку ВІЛ/СНІДу, але й обговоренню різних сторін даної проблеми, аналізу установок підлітків на безпечну міжстатеву поведінку. І хоча неосвіченість не є значимою прогностичною ознакою безпечної поведінки, проте при оцінці загрози та співвідношенні її ймовірності для себе може виступити важливим предиктором обрання безпечної поведінки. Як показало дослідження, ставлення до небезпеки ураження ВІЛ тісно пов'язане з існуванням різного роду міфів: про виживаність захворювання, хибні шляхи передачі, існування "груп ризику" тощо. Очевидно, що необхідно планувати та відводити певне місце роботі, спрямованій на розвіювання таких хибних уявлень підлітків. Статеворольові установки стосовно розподілу ролей в інтимних стосунках також відіграють важливу роль у процесах прийняття рішень щодо безпечної поведінки, що обумовлює важливість їх корекції в процесі превентивних форм роботи.

Врахування зазначених рекомендацій дозволить підвищити ефективність превентивного та статевого виховання підлітків та сприятиме становленню адекватного ставлення до небезпеки ураження ВІЛ в контексті загальної психосексуальної культури особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гришаєва І.В. Статевоспецифічні особливості психологічних факторів ризику інфікування ВІЛ/СНІДом: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.04/ Київ. ун-т ім.Т.Шевченко. - К.,1998. - 17с.
2. Мечитов А.И., Ребрик С.Б. Восприятие риска // Психологический журнал. – 1990. – Т.11. - №3. – С.87-95.
3. Dolcini M.M., Catania J.A., Choi K.-H. Cognitive and emotional assessments of perceived risk for HIV among unmarried heterosexuals // AIDS Education and Prevention. - 1996. - №8(4). - P.294-307.
4. Van der Velde F.W., Van der Plight J., Hooikaas Ch. Perceiving AIDS – related risk: Accuracy as a function of difference in actual risk // Health Psychology.– 1994. – Vol.13.- №1.- P.25-33.

Матеріал надійшов до редакції 25.09.03 р.

Бутузова Л.П. Учёт психологических особенностей личностных отношений подростков к опасности поражения ВИЧ при проведении превентивной работы.

Представлены психолого-педагогические рекомендации по усовершенствованию превентивных аспектов полового воспитания подростков с учетом специфики их личностных отношений к опасности поражения ВИЧ.

Butuzova L.P. The account of psychological features of personal relations of the teenagers to the danger of a HIV infection at realization preventive of work.

The psychological-pedagogical recommendations for improvement of preventive aspects of sexual education of the teenagers in view of specific of their personal relations to the danger of a HIV infection are represented.